

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a chapter published in *Sammanhållning eller splittring?: Olikgörande av barn och unga i samtidens Sverige*.

Citation for the original published chapter:

Martinsson, D. (2024)

På spaning på den tid som är...

In: Daniel Hedlund, Dennis Martinsson och Kavot Zillén (ed.), *Sammanhållning eller splittring?: Olikgörande av barn och unga i samtidens Sverige* (pp. 193-215).

Stockholm: Jure

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-132135>

Särtryck ur

Sammanhållning eller splittring? Olikgörande av barn och unga i samtidens Sverige

10. På spaning efter den tid som är...

DENNIS MARTINSSON

Jure Förlag 2024

10. På spaning efter den tid som är...

Dennis Martinsson

Inledning

Även om såväl borgerliga som socialdemokratiskt ledda regeringar sedan 1970-talet har betonat att brottsligheten är ett allvarligt samhällsproblem (Andersson 2002), har brott och straff under de senaste åren blivit ett alltmer angeläget och prioriterat politiskt område i Sverige (se exempelvis Andersson m.fl. 2017; Tham 2022). Särskilt de stora politiska partierna har under de senaste två riksdagsvalen på ett signifikant vis koncentrerat sig på frågor om brott och straff (Hermansson 2023 s. 35). Till följd av detta har lagstiftningstakten i dessa frågor varit påfallande hög under den närmast föregående och innevarande mandatperioden. Lagändringar och lagförslag har under de senaste åren framför allt koncentrerat sig på frågor om gängrelaterade brott.

Samtidigt har lagförslag och reformer av både socialrättslig och straffrättslig karaktär i högre grad riktats mot yngre personer, särskilt mot barn som riskerar att begå brott eller hamna i brottslighet.¹ Den här texten kretsar kring en straffrättslig reform rörande barn och unga som begår allvarliga brott, nämligen förslaget att inrätta ungdomsfängelser (SOU 2023:44).² Enligt förslaget, som föreslås gälla från och med den 1 juli 2026, ska det i framtiden bli möjligt

---

1 Det finns flera sådana förslag, se bland annat följande förslag: en utredning ska se över att i vissa situationer utöka möjligheterna att omhänderta barn (dir. 2023:160); förslaget att införa en sänkt åldersgräns för öppna insatser utan vårdnadshavarens samtycke (prop. 2022/23:64); förslaget att göra det enklare att föra en så kallad bevistalan mot barn som inte är straffmyndiga (prop. 2022/23:78); en utredning ska se över frågan att utöka möjligheterna att häkta och anhålla omyndiga personer samt att använda hemliga tvångsmedel i större utsträckning i förhållande till barn som inte är straffmyndiga (dir. 2023:102); en utredning ska bland annat överväga en sänkning av straffbarhetsåldern (dir. 2023:112); förslaget att införa nya möjligheter att i statlig regi mer aktivt arbeta brottsförebyggande i förhållande till barn (SOU 2024:30); förslaget att införa en minskad straffreduktion på grund av ålder för unga lagöverträdare mellan 15-17 år (SOU 2024:39).

2 I skrivande stund har en proposition ännu inte presenterats, men förslaget stöds av en majoritet av riksdagspartierna då det stöds av regeringspartierna, Sverigedemokraterna och Socialdemokraterna. Förslaget ingår också som en del av Tidöavtalet, som utgör grunden för samarbetet mellan regeringen och Sverigedemokraterna. Dessutom har regeringen givit Kriminalvården i uppdrag att förbereda inrättandet av ungdomsfängelser, se Ju2023/02157. Det finns därför skäl att utgå från att förslaget kommer att bli verklighet. Vidare kan noteras att begreppet "ungdomsfängelser" inte används i utredningen eller i utredningsdirektivet (förutom en enstaka gång i direktivet), men det förekommer exempelvis i den allmänna samhällsdebatten. För att undvika en alltför komplicerad begreppsapparat och för att vara konsekvent, används begreppet "ungdomsfängelser" i den aktuella texten.

att under vissa förutsättningar kunna döma 15–17-åringar till fängelse samt att dessa ungdomar ska avtjäna fängelsestraffet i särskilda ungdomsfängelser och att påföljden slutna ungdomsvård ska tas bort.

Ambitionen med denna text, som är av utforskande karaktär, är att försöka analysera förslaget om ungdomsfängelser utifrån en samtida och bredare horisont och då främst genom att undersöka om – och i så fall varför – detta förslag markerar ett förändrat synsätt. För att kunna genomföra en sådan analys, är det nödvändigt att se förslaget i ljuset av en samtida kontext. Ett annat syfte med texten är därför att försöka fånga in några trender och tendenser gällande brott och straff, särskilt vad gäller unga lagöverträdare och för att möjliggöra detta används förslaget om ungdomsfängelser som ett illustrativt exempel. Förhoppningen är att en sådan ansats möjliggör en kontextualisering av både den samtida politiska retoriken om brott och straff och det aktuella förslaget.

Texten fokuserar huvudsakligen på policynivån, det vill säga den politiska retoriken och hur olika förslag motiveras i offentliga dokument. Det betyder att texten koncentrerar sig till mer övergripande perspektiv snarare än att i detalj redogöra för olika rättsliga utgångspunkter. Vidare saknas utrymme att i den här texten genomföra en analys av hur verkställigheten av påföljden slutna ungdomsvård i praktiken fungerar i dag (se Pettersson 2023 för en sådan analys) eller att identifiera eventuella brister i den vård och behandling som ges till de barn och unga som, på grundval av olika lagstiftningar, placeras hos Statens institutionsstyrelse (se Riksrevisionen 2024 för sådan genomgång).

För att sätta förslaget om ungdomsfängelser i ett sammanhang, inleds texten med ett avsnitt om de breda kriminalpolitiska utvecklingslinjerna. För att möjliggöra en analys av de teman som texten aktualiserar, tar texten därefter avstamp i sociologen Pierre Bourdieus förståelse av staten. Texten introducerar därför de grundläggande tankarna om stat och makt hos Bourdieu, som senare återkommer i texten. Efter den genomgången Bourdieu närmar sig texten det aktuella förslaget om ungdomsfängelser dels genom att i korthet uppmärksamma den politiska retoriken om brott och straff som används i allmänhet och som i synnerhet används för att legitimera mer ingripande åtgärder i förhållande till barn och unga, dels genom att närmare undersöka hur förslaget om ungdomsfängelser motiveras i officiella dokument.

Ungdomsfängelser – ett illustrativt exempel i tiden

Förslaget att inrätta ungdomsfängelser kan främst sägas illustrera två saker. För det första kan det användas som ett exempel för att visa på den kriminalpolitiska utvecklingen och hur straffrättsliga reformer numera – och generellt – motiveras i den politiska retoriken. För det andra illustrerar förslaget ett skifte gällande var olika frågor om barn och unga hör hemma i statens verksamhet.

Den kriminalpolitiska utvecklingen när det gäller hur straffrättsliga reformer generellt motiveras kan på medellång sikt, och något förenklat, beskrivas på följande vis. Fram till 1980- och 1990-talet beskrevs brottsligheten som ett

socialt problem med sociala orsaker och sågs som en indikation på hur man kunde förändra samhället till det bättre (Andersson 2002). Därefter beskrevs brottsligheten som ett hot mot den allmänna ordningen och ett hot mot det demokratiska samhället (se exempelvis Andersson 2002; Tham 2022). Numera betraktas brottsligheten som ett fenomen som hotar själva samhällsfunktionen, vilket allt oftare i politiska sammanhang och i förarbetena uttrycks så att brottsligheten är systemhotande (se bland annat Regeringens skrivelse 2023/24:67; Moderaterna 2020; Socialdemokraterna 2023; prop. 2022/23:1; dir. 2023:85; SOU 2014:63; SOU 2023:60; SOU 2023:69; SOU 2024:14). Därför är det också synbart att samhällsskyddet numera betonas i allt högre grad vid straffrättsliga reformer,³ vilket – som vi ska se – exempelvis är ett framträdande argument för att inrätta ungdomsfängelser (SOU 2023:44).

Den förflyttning som, successivt över tid, förefaller ha skett på policynivå, är att frågor om brott och straff inte längre ses som en del av en bred socialpolitik och där exempelvis straffrättsliga åtgärder inte längre tenderar att ses som ett bland flera verktyg som kan användas (se exempelvis Andersson m.fl. 2017; Tham 2022). Tvärtom verkar det så att utvecklingen kulminerats på det viset att socialpolitiska åtgärder i allt större utsträckning förflyttats till det straffrättsliga området. Denna utveckling syns särskilt tydligt när det gäller barn och unga; en utveckling som förefaller vara tvådelad. Det kan dels handla om att socialpolitiska åtgärder fortfarande hanteras inom ramen för ett bredare socialrättslig verktygslåda samtidigt som dessa får en mer tvingande karaktär (se Pålsson och Wiklund i denna bok) eller mer straffrättsliknande karaktär,⁴ dels handla om att åtgärder som är socialpolitiska eller har inslag av socialpolitik helt flyttas till den straffrättsliga arenan. Utifrån dessa tankegångar skulle förslaget att inrätta ungdomsfängelser kunna vara ett exempel på det sistnämnda, särskilt eftersom Kriminalvården – och inte Statens institutionsstyrelse – föreslås ansvara för de barn och unga som döms till fängelse. Detta diskuteras längre fram i texten.

Om symboliskt våld, statens två händer och staten som en kentaur

Bourdieu's syn på staten och det symboliska våldet

Inledningsvis kan sägas att Bourdieu indirekt har analyserat staten, framför allt genom att undersöka frågor relaterade till klass och utbildning (se exempelvis Bourdieu 1996). Även om Bourdieus vetenskapliga produktion sällan handlar

3 För ett annat exempel, se SOU 2024:48, där dock samhällsskyddet formuleras på ett något annorlunda vis än i SOU 2023:44. För övrigt kan noteras att samhällsskyddet som argument vid straffrättsliga reformer är inte något nytt, exempelvis ansåg Thyren (1910) att straffets huvudsakliga funktion just var att skydda samhället.

4 Här kan som ett illustrativt exempel nämnas förslaget att det ska bli lättare att säga upp ett hyresavtal om exempelvis ett barn i familjen begått brott, se prop. 2023/24:112.

direkt om staten och dess roll, förmedlar den likväl en bild av staten. Emellertid är Bourdieus syn på staten splittrad.

Bourdieu ifrågasätter att staten skulle vara en enhet med ett slags gemensam vilja och därför ifrågasätter han synsättet där staten är en entydig aktör (Bourdieu 1994, 1999), vilken han i stället beskriver som ett slags tankefigur eller illusion (se exempelvis Bourdieu 1991; Wacquant 1993). Det gör att Bourdieu i stället intresserar sig för aktörer som talar å statens vägnar. Det märks tydligast i vad Bourdieu kallar (sociala) "fält", som metaforiskt ska förstås som en plats där människor tävlar om olika gemensamma tillgångar – både materiella och symboliska. För att något ska anses utgöra ett "fält" krävs bland annat erkända värdehierarkier, specialister och institutioner. Inom ett visst fält använder de som verkar inom det olika former av kapital – symboliskt, kulturellt och socialt – för att försöka säkra sin position i förhållande till andra inom samma fält (se exempelvis Bourdieu 1977). Förenklat kan alltså sägas att Bourdieu komprimerar statens funktioner genom att undersöka olika delar av den och genom att analysera maktstrukturer inom en rad olika fält kan också synen på staten, och hur den fungerar, bättre förstås.

Samtidigt som staten är en välgrundad illusion, inverkar staten på den sociala verkligheten. Med det menar Bourdieu att staten har verklig makt som över-skrider – alltså fungerar på ett högre plan än – enskilda aktörer. Därmed till-skriver Bourdieu staten viktiga egenskaper och ger mening åt statens existens. Det återspeglas kanske tydligast när Bourdieu beskriver att staten utövar "a monopoly of the legitimate use of physical and *symbolic* violence over a definite territory and over the totality of the corresponding population" (Bourdieu 1994 s. 3, kursivering i original). Bourdieu menar att det som är utmärkande för statens legitimitet – och att den upprätthålls – är det symboliska våldet.

För att det symboliska våldet ska kunna utövas effektivt krävs att den verkar genom ett slags objektivitet, det vill säga verkar genom organisatoriska strukturer och mekanismer, parallellt med ett slags subjektivitet, det vill säga verkar genom att påverka människors mentala strukturer, uppfattningar och tanke-sätt (Bourdieu 1994). Konceptet bygger på att det symboliska våldet är verkligt. Det symboliska våldet är effektivt genom att det verkar i form av idéer och tan- kar, inte genom fysiskt våld, och genom att det verkar i det närmaste omedvetet. Med andra ord verkar det symboliska våldet genom att staten utövar makt genom att konstruera en social verklighet (Bourdieu 1991). Det är just genom statens kapacitet att påtvinga medborgarna ett sätt att tänka som gör att staten kan skapa mentala kategorier och ordningar – genom att skapa olika bilder av verkligheten som också får människor att se på världen på ett visst sätt – som får fäste hos medborgarna (Bourdieu 1991, 1994). Bourdieu menar att denna kapacitet utgör själva essensen i statens sätt att fungera och utgör grunden för statens legitima maktutövning (Bourdieu 1998b). Emellertid förutsätter sta- tens upprätthållande av dess legitimitet genom det symboliska våldet att de som är föremål för det symboliska våldet verkligen tror och upplever att det är

legitimt (Bourdieu 1991). För att det symboliska våldet ska upprätthållas av staten, så måste det accepteras av den undertryckta gruppen och det handlar om ett tyst godkännande av den undertryckta gruppen för det symboliska våldet (Bourdieu 1994, 2000). Men det går mycket längre än så.

Det symboliska våldet förutsätter att både den undertryckta och den dominerande gruppen tar den etablerade sociala ordningen för given (Bourdieu 2000) och att den etablerade sociala ordningen framstår som naturlig (Bourdieu 1994). Det är också just den undertryckta gruppens acceptans av den sociala ordningen som utgör själva våldet eftersom staten då har lyckats med att förmedla en bild av den sociala verkligheten som människor har internaliserat i sitt tänkande och i sin uppfattning om världen. Således görs "våld" i människors sätt att tänka och förstå världen. Det symboliska våldet blir också ett sätt att reproducera etablerade maktstrukturer, där den rådande sociala ordningen består, där status quo bibehålls och där den härskande klassen/dominerande gruppen säkrar sin makt samtidigt som de lägre klasserna utestängs från makt (se exempelvis Bourdieu m.fl. 1992).

Enklare sagt: staten existerar alltså inte "därute" på ett abstrakt vis i form av myndigheter och byråkratiska organisationer. Staten lever på ett konkret vis inom individuella medborgare (Bourdieu 2014) i form av "state-sanctioned mental categories acquired via schooling through which we cognitively construct the social world, so that we already consent to its dictates..." (Wacquant 2004 s. 8). Således formas och konstrueras medborgarnas världsbild och medborgarnas sätt att tänka genom, framför allt, utbildningssystemet (Bourdieu 2000). Men det är inte bara där den sociala verkligheten konstrueras.

Andra arenor där det symboliska våldet är särskilt framträdande är de två separata fälten politik och juridik. Bourdieu betraktar det politiska fältet i snäv mening i betydelsen politiska partier, partipolitik och institutionaliserad politisk makt (Bourdieu 1991). För Bourdieu är det politiska fältet en arena för symboliskt våld *par excellence* eftersom de som agerar inom detta fält formar och omformar sin världsbild och därigenom också formar den sociala världen (Bourdieu 1991). De politiska partiernas världsbild förmedlas på en rad sätt, genom kampanjer, valslogan, pamfletter, partiprogram, inlägg och debatter. Som Eribon kärnfullt förklarar, "rollen som [de politiska] partierna spelar är också direkt avgörande på så sätt att det är deras omsorgsfullt strukturerade samhällsberättelser som frambringar de kategorier som vi betraktar världen med." (Eribon 2018 s. 150). Helt enkelt: genom att förmedla en viss världsbild och berättelse till väljarna, internaliserar väljarna och medborgarna också ett visst sätt att se på världen som dessutom framstår som en naturlig social ordning, vilken i sin tur kan användas för att legitimera såväl politisk makt som det symboliska våldet.

Enligt Bourdieu är det juridiska fältet inte statens förlängda arm eller ett resultat av andra sätt att utöva statlig kontroll. I stället utgör det juridiska fältet en egen arena som är nära kopplat till andra sociala fält (Bourdieu 1987)

och inom det juridiska fältet är det symboliska våldet helt centralt. Det märks tydligt i vikten av att inom fältet klassificera och namnge människor, saker, lagstiftningsakter, med mera. Därmed skapar det juridiska fältet en bild av den sociala världen, alltså en specifik uppdelning av hur den sociala världen ska betraktas, som påverkar hur människor tänker på olika fenomen och händelser i samhället (Bourdieu 1987).

Statens två händer

I linje med Bourdieus syn på staten, menar han att de interna uppdelningar som finns inom staten (det vill säga de olika fälten) och de maktkamper som pågår där, kan beskrivas som en utdragen konflikt mellan statens "högra hand" och "vänstra hand" (Bourdieu 1998a, 1999). Till statens högra hand hör institutioner med politisk och ekonomisk makt såsom finansdepartementet och banker (Bourdieu 1998a, 1999). Som Wacquant, en av Bourdieus lärjungar, framhåller så representerar polisväsendet, domstolar, fängelser och häkten den kärnverksamhet som utförs av statens högra hand (Wacquant 2009). Inom statens vänstra hand återfinns andra delar av statens verksamheter, såsom utbildning, sjukvård, social välfärd, den kommunala allmännyttan och public service (Bourdieu 1998a, 1999; Wacquant 2009). Indelningen av statens verksamheter i två händer är inte bara bildlig. Den är tänkt att också illustrera den omvandling som över tid skett i västvärlden rörande statens olika verksamheter.

Bourdieu menar att den ovanstående indelningen kan användas för att visa en maktstruktur (som reproduceras). De som har inflytande över statens högra hand förefaller till inte obetydlig del ha bidragit till en förändring av välfärdsstaten, bland annat på det viset att de aktivt arbetar för att offentlig verksamhet ska bedrivas som ett privat företag samtidigt som de förespråkar en avreglering av den ekonomiska marknaden och mindre offentligt finansierad välfärd (Bourdieu 1998a, 1999). De som verkar inom statens vänstra hand har i stället fått uppleva konsekvenserna av vad statens högra hand gör, exempelvis i form av att nödvändiga resurser saknas för att upprätthålla och säkra den sociala välfärd som faller inom statens vänstra hand (Bourdieu 1999).

Insikten om att det (under lång tid) skett ett slags marknadisering av olika tillgängliga resurser, leder Wacquant till att likna staten vid en kentaur, med ett liberalt huvud på en auktoritär kropp. Medan det liberala huvudet representerar den ekonomiska politiken, som kännetecknas av *laissez-faire*, så är kroppen auktoritär på det viset att den sparkar (hårt) nedåt – och de som drabbas är de lägre klasserna och etniska minoriteter (Wacquant 2009). Det gäller inte bara i frågor som kan uppfattas som abstrakta, såsom välfärdspolitik eller ekonomisk politik, utan det gäller också områden där statens mer repressiva sida kommer till uttryck, såsom frågor om brott och straff (Wacquant 2014). Detta oavsett om repressionen sker med statens högra hand eller vänstra hand. Det finns, menar Wacquant, en koppling mellan den utveckling av välfärdsstaten som skett under flera decennier i västvärlden och en framväxande repression mot,

exempelvis, de lägre klasserna och etniska minoriteter (Wacquant 2014). Kännetecknande för den utvecklingen är att sociala insatser förefaller få en mer repressiv slagsida.

Den samtida allmänna politiska retoriken om brott och straff m.m.

Politisk retorik om brott och straff – några nutida iakttagelser i korthet

Av Bourdieu, Wacquant och Eribon framgår bland annat att den bild av världen som de politiska partierna förmedlar är central eftersom den påverkar hur medborgarna ser på den sociala verkligheten – den bild av verkligheten som politiska partier förmedlar, internaliseras helt enkelt i medborgarna. Därför övergår texten nu till att – på ett övergripande plan – skissera vilken bild av den sociala verkligheten som ges i det samtida politiska samtalet, vilket därefter ställs i relation till relevant forskning.

En generell och global tendens i det politiska samtalet är att den nutida politiska retoriken som används, kopplar samman brottslighet med invandrare och asylsökande (se bland annat Boréus 2021), vilket har kommit att kallas för "crimmigation" (se bland annat Franko 2020). Den politiska retorik som är ett utflöde av crimmigation tenderar att bygga på stereotyper av invandrare som farliga och potentiella gärningspersoner, vilket i sin tur innebär att exempelvis rädsla används för att legitimera en högre grad av repression (se exempelvis Franko 2020; Brown 2016). Det finns en risk att den politiska retoriken som legitimerar sådana åtgärder uppfattas som antagonistisk (se exempelvis Barker 2013), vilket i en välfärdsstat exempelvis märks konkret genom en ökad betoning på välfärdsstatens exkluderande – snarare än dess inkluderande – sida (se exempelvis Barker 2018). Det är i och för sig inte något anmärkningsvärt, eftersom en exkluderande politik och praktik kan sägas vara inneboende i exempelvis den nordiska välfärdsstaten (se exempelvis Barker 2018; Barker m.fl. 2021).

Även i Norden har det – i linje med den globala tendensen – skett en utveckling där brottslighet i det politiska samtalet har kommit att förknippas med personer med utländsk bakgrund, invandrare och asylsökande (se exempelvis Todd-Kvam 2019; Heber 2023; Barker m.fl. 2021; Boréus 2021). I en förhållandevis ny studie som undersökt svenska riksdagsdebatter 2018–2020 konstateras att samtliga svenska riksdagspartier "are contributing to the crimmigation debate" (Heber 2023 s. 873). Studien visar också att debatten om brottslighet och invandring visserligen är stereotypisk, men samtidigt uppvisar nyanser (Heber 2023). När brottslighet kopplas samman med invandring och asylsökande i den politiska retoriken, finns det en risk att det skapar ett slags anhängande ("othering") som också får effekt i praktiken (se exempelvis Todd-Kvam 2019).

Parallellt med ett politiskt samtal som kopplar samman brottslighet med invandring, så har en internationell utveckling skett med en ökad politisering av

”the desire for punishment” (Hörnqvist 2021) vilken bland annat kännetecknas av att anspelningar på känslor har blivit viktigare i frågor om brott och straff (se Hermansson 2019, 2023 för en analys av hur svenska politiska partier använder symboler och känslor i frågor om brott och straff). På våra nordiska breddgrader syns det bland annat i form av att det finns en tendens att en hårdare, mer maskulint präglad ton används i det politiska samtalet om brott och straff (Smith 2023). Det går därför att iaktta uttalanden om brott och straff i den politiska diskussionen som signalerar styrka, handlingskraft och dominans (Smith 2023). Tanken med ett sådant språkbruk är framför allt att öka statens legitimitet.

Exempel på en sådan mer maskulint präglad ton går att hitta också i den svenska politiska diskussionen om brott och straff.⁵ Bland sådana uttryck återfinns politiska uttalanden och en politisk berättelse att ”gängkriminella är inhemska terrorister” eller ”de [gängkriminella] är som Sveriges inhemska terrorister” (se exempelvis motion 2021/22:4031 s. 5; Moderaterna 2020; Moderaterna 2022), liksom att ”gängkriminaliteten är ett gift i vårt samhälle” som måste tas bort (se exempelvis SVT 2020; Öfverbeck 2020) samt att ”gängvåldet fräter sönder vårt samhälle” (se exempelvis motion 2020/21:3271 s. 3). Det förekommer att barn och unga som involveras i brottslighet, särskilt i gängrelaterad brottslighet, beskrivs som ”barnsoldater” (se exempelvis SVT 2021). Andra exempel på dylika uttalanden är att vissa förorter, där framför allt gängrelaterade brott sker, karaktäriseras så att ”det är nästan som krig i vissa områden i Sverige” (se exempelvis Aftonbladet 2019a) och därför har en del politiska partier – exempelvis Socialdemokraterna och Sverigedemokraterna – i media har uttalat att Försvarsmakten bör kunna bistå polisens arbete (se exempelvis Aftonbladet 2018; SvD 2023; Aftonbladet 2023), vilket också tidigare förslagits i en moderat riksdagsmotion (motion 2017/18:2556), som dock Moderaterna då tog avstånd ifrån (SR 2017), men nu stödjer (se exempelvis Omni 2023).⁶ På ett mer generellt plan pratar flera politiska partier om att ”krossa de kriminella gängen” (se exempelvis motion 2021/22:4040 s. 16) eller ”knäcka gängen” (se exempelvis Socialdemokraterna 2023; Liberalerna 2024) och ibland benämns kriminella som ”fega och avskyvärda odjur” (se exempelvis Aftonbladet 2019b).

De uttalanden som angivits ovan kan alltså sägas utgöra en illustration över att ett hårdare, mer maskulint präglad, tonläge används i debatten om brott och straff. Vissa av de uttalanden som angivits ovan anspelar direkt på ett krigsliknande tillstånd (”barnsoldater”, ”nästan som krig”), medan andra uttalanden tar sikte på att jämställa gängrelaterad brottslighet med terroristrelaterad brottslighet. Det handlar alltså om en politisk retorik som förefaller signalera

5 Av utrymmesskäl har antalet exempel begränsats.

6 Samtidigt har regeringen relativt nyligen givit Polismyndigheten och Försvarsmakten i uppdrag att, inom det gällande regelverket, fördjupa samarbetet på områden där det skulle vara positivt som ett led i att bekämpa den systemhotande brottsligheten, Ju2023/02208. Regeringen har också givit en utredning i uppdrag att bland annat analysera under vilka förutsättningar som polisen framöver ska kunna begära stöd från Försvarsmakten, dir. 2023:143.

att det är Sverige som stat som hotas. I ljuset av en sådan retorik blir det också rationellt att förmedla ett budskap om att gängen ska ”knäckas” eller ”krossas”. När den politiska sfären förmedlar en sådan bild av verkligheten, är det vidare logiskt att föreslå reformer som ökar repressionen. För att sätta den politiska retoriken i kontext, övergår texten nu till att säga något om relevant forskning.

Kort översikt: brott och personer med utländsk bakgrund i Sverige

Eftersom brottslighet kopplas samman med invandring i det politiska samtalet, kan det vara lämpligt att i korthet redogöra för relevant forskning om detta. Frågan är förhållandevis välbeforskad. Utifrån tillgängliga data och forskning är personer med utländsk bakgrund visserligen överrepresenterade gällande andelen brottsmisstänkta, men den minskar vid kontroll för andra faktorer såsom ålder, kön, inkomst och utbildning (se exempelvis Brå 2021b). Över tid är dessutom överrepresentationen och minskningen vid kontroll för andra faktorer, förhållandevis stabil och konstant (se bland annat Pettersson 2022; Beckley m.fl. 2022; Bäckman m.fl. 2013; Brå 2019). Vidare går det inte utifrån tillgängliga data och forskning att koppla samman våldsbrottslighet och invandring (Pettersson 2022). När det gäller bostadsområden och brottslighet kan exempelvis inte en hög andel personer med utländsk bakgrund i ett visst bostadsområde användas som en tillräcklig förklaring till att ett område har hög brottslighet (Beckley m.fl. 2022). Inte heller kan ökningen av flyktingar till Sverige 2015 kopplas samman med en ökning av andelen brottsmisstänkta (se exempelvis Brå 2021b).

Om något ska sägas gällande barn och unga med utländsk bakgrund och brottslighet så är det svårt att i tillgängliga data urskilja just barn och unga (Pettersson 2022). Men studier som gjorts, visar följande resultat. En övergripande trend är att brottsligheten bland barn och unga med utländsk bakgrund går ned och den trenden är tydligast hos första generationens invandrare även om den i mindre utsträckning också kan iakttas hos andra generationens invandrare (Vasiljevic m.fl. 2020). Däremot förefaller överrepresentationen bland unga som tillhör andra generationens invandrare öka något när det gäller den officiella registrerade brottsligheten (Vasiljevic m.fl. 2020).

Kort översikt: brottsutvecklingen rörande barn och unga i Sverige

Den allmänna utvecklingen sedan 1990-talet är att brottsligheten i Sverige går ned (se exempelvis Brå 2020). Den generella ungdomsbrottsligheten har också minskat, vilket följer utvecklingen i andra jämförbara länder (se exempelvis Sivertsson m.fl. 2021; Svensson m.fl. 2021; Vasiljevic m.fl. 2020; Estrada 2019). Även våldsbrottsligheten går ned (se exempelvis Sarnecki 2022) och det saknas stöd i officiell statistik och data för att brottsligheten generellt har ökat eller

blivit grövre (se exempelvis Sarnecki 2021). Vad som däremot har ökat är det dödliga skjutvapenvåldet (Brå 2023d). För den ökningen står framför allt unga män (Brå 2020, 2021a, 2023c) som ofta kan kopplas till kriminella nätverk och som bor och verkar i förorter (Brå 2023a). Dessutom är brottsplatserna tydligt överrepresenterade i socialt utsatta förorter (Brå 2023a). Det är just det dödliga skjutvapenvåldet som gör att brottsutvecklingen i Sverige sticker ut vid jämförelser med andra länder (se exempelvis Brå 2021a; Westfelt 2022). Samtidigt är det förhållandevis få personer som utövar detta skjutvapenvåld, vilket gör att det kan beskrivas som ett avgränsat specifikt problem (Granath 2022; Sivertsson m.fl. 2022).

När det gäller barn och unga som involveras i kriminella nätverk eller ungdomsgäng, finns vidare en tendens att barn rekryterar andra barn i brottslighet. Det handlar framför allt om att äldre pojkar (i åldern 15–20 år) involverar yngre barn (i åldern 12–15 år), där de yngre barnen typiskt sett används för att förvara och transportera narkotika, men de involveras också i annan brottslighet (Brå 2023c). Det visar att det yngre barn utgör en del av ”nätverksstrukturen” av ungdomsgäng och kriminella nätverk (Brå 2023c).

En annan tendens för unga lagöverträdare mellan 15–20 år, är att andelen tidigare misstänkta för brott ökar. Hela ökningen gäller dock personer som tidigare varit misstänkt för brott minst fyra gånger och för ökningen står en liten grupp unga pojkar (Brå 2023b). Samtidigt har gruppen unga män med flest lagföringar för våldsbrott varken blivit större eller har lagförts för grova brott mer frekvent än tidigare (Sivertsson m.fl. 2022). Vidare finns visst statistiskt underlag som visar att det för brottstankar gällande vissa brott – bland annat vapenbrott, överlåtelse av narkotika och utpressning – har ökat ”avsevärt” under de senaste åren för barn som inte är straffmyndiga respektive för barn mellan 15–17 år (Brå 2023c).

Korta reflektioner – uttryck för symboliskt våld?

Av de föregående avsnitten kan slutsatsen dras att i det samtida politiska samtalet kopplas brottslighet samman med invandring, trots att tillgängliga data och forskning visar att det inte går att dra sådana paralleller. I det politiska samtalet görs också uttalanden som anspelar på att särskilt yngre barn involveras i brottslighet av äldre personer med kopplingar till gängkriminalitet, vilket förefaller vara i linje med den data som visar att det finns en tendens att yngre personer involveras i brottslighet. Medan det politiska budskapet att yngre barn tenderar att dras in i brottslighet förefaller ha visst stöd i officiella undersökningar, har kopplingen mellan invandring och brottslighet inte det. Vilka slutsatser kan dras av detta: Är det ett uttryck för symboliskt våld?

Med den politiska retorik som kan iakttas, där en koppling görs mellan brottslighet och invandring (och förorter med en hög andel personer med utländsk bakgrund), skulle det kunna hävdas att det påminner om vad Bourdieu menar med det symboliska våldet. Som nämnts kan de politiska partierna sä-

gas påverka hur människor uppfattar världen och den (sociala) verkligheten och sättet som – det vill säga *hur* – de politiska partierna förmedlar sin syn på omvärlden, sätter en (mental) bild hos medborgarna om hur de bör uppfatta verkligheten. Genom att politiska partier förmedlar ett budskap om en social verklighet där invandring kopplas samman med brott och straff som särskilt kopplas samman med förorter och barn och unga som bor och verkar där, så skapas från politiskt håll en (social) verklighet där bilden av att läget är så allvarligt att politiska åtgärder måste vidtas för att stävja detta. Mot bakgrund av den (sociala) verklighet som förmedlas, ges samtidigt budskapet att statens existens hotas och givet den världsbild som förmedlas, blir det också förståeligt att politiska partier använder en tilltagande retorik som legitimerar mer långtgående åtgärder som innefattar olika former av hårdare repression och ökad social kontroll. Ett sådant förslag är det att inrätta ungdomsfängelser, vilket texten nu övergår till att behandla.

Inrättandet av ungdomsfängelser

Några ord om slutna ungdomsvård

Inrättandet av ungdomsfängelser innebär en förändring av hur unga lagöverträdare mellan 15–17 år hanteras inom rättssystemet. Ytterst kortfattat gäller i dag följande utgångspunkter. Ungdomar mellan 15–17 år kan visserligen dömas till fängelse, men bara om det enligt brottsbalken (1962:700) [BrB] 30 kap. 5 § finns "synnerliga skäl".⁷ Lagtexten signalerar alltså att mycket stor restriktivitet ska iakttas med att döma 15–17-åringar till fängelse, eftersom fängelse är en "olämplig miljö för barn och ungdomar" (prop. 1997/98:96 s. 153). Om en domstol kommer fram till att en sådan ung person bör dömas till fängelse ska påföljden slutna ungdomsvård väljas. Utgångspunkten är alltså, enligt BrB 30 kap. 5 § och BrB 32 kap. 5 §, att straffmyndiga personer under arton år som begår allvarliga brott i första hand ska dömas till slutna ungdomsvård. Denna påföljd aktualiseras vid exempelvis mord, försök till mord, rån, olika former av misshandel, olika former av narkotikabrott, vapenbrott och våldtäkt.

När påföljden slutna ungdomsvård infördes var tanken att orsakerna till den unges kriminalitet skulle kunna angripas på så effektivt som möjligt, samtidigt som skademinskningarna av frihetsberövandet skulle kunna minimeras. Utformningen blev därför att själva påföljden styrs av straffvärdet, medan själva verkställigheten av straffet ska präglas av vårdbehovet och andra lämpliga insatser för den unge (prop. 1997/98:96). Det betyder att den unge under verkställigheten bland annat ska få lämplig vård och behandling, liksom att den unges anpassning till samhället ska säkras. Särskilt under slutet av verkställigheten bör den unge genomgå olika former av utslussning (se närmare om verkställig-

7 Med "synnerliga skäl" menas att straffvärdet är mycket högt, det vill säga att gärningspersonen begått ett mycket allvarligt brott som bör resultera i ett långvarigt frihetsberövande, prop. 1987/88:120.

heten i teorin och i praktiken i SOU 2023:44; Pettersson 2023). Det är Statens institutionsstyrelse som ansvarar för verkställigheten, vilken ska planeras och genomföras i samråd med socialnämnden i den dömdes hemort (lag (1988:603) om verkställigheten av sluten ungdomsvård 3 §).

I korthet bör något sägas om återfall i brottslighet för de som i dag döms till sluten ungdomsvård eftersom verkställigheten bör utformas och genomföras så att återfallsrisken minskas. En central aspekt i både lagstiftningen och i praktiken är därför en fungerande utslussning, liksom att verkställigheten successivt sker i öppnare former. Under verkställigheten ska därför olika åtgärder vidtas för att anpassa den unge till samhället, särskilt i mer öppnare former och det kan exempelvis handla om utbildning, praktik eller behandling (se exempelvis prop. 2010/11:107). En förhållandevis ny studie (Pettersson 2023) visar att återfallen för de som dömts till sluten ungdomsvård förefaller ha minskat över tid då mer än hälften inte återfaller alls eller i mindre allvarlig brottslighet. Detta liknar återfallen för de som dömts till fängelse. Samtidigt visar studien att det finns vissa problem med utslussningen. Personal på Statens institutionsstyrelse vittnar exempelvis om att det finns en ökad betoning på strafftid och säkerhet, vilket sker på bekostnad av utslussningen – särskilt i öppnare former – vilket i sin tur har resulterat i att de barn och unga med lägre återfallsrisk fått en sämre utslussningsverksamhet (Pettersson 2023). Verksamheten har helt enkelt anpassats till en liten andel ungdomar med hög risk och det är enligt studien viktigt att inte låta den gruppen påverka övriga placerade (Pettersson 2023).

Förslaget att inrätta ungdomsfängelser – de huvudsakliga förändringarna

De ovanstående utgångspunkterna föreslås alltså ändras på flera sätt. Utredningens huvudsakliga förslag är att 15–17-åringar ska dömas till fängelse i de fall en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas, samtidigt som påföljden sluten ungdomsvård tas bort (SOU 2023:44).⁸ Enligt utredningen ska fängelse, precis som i dag, kunna dömas ut om det finns synnerliga skäl, med den väsentliga skillnaden att sluten ungdomsvård inte längre kan dömas ut i första hand. Samtidigt betonar utredningen att unga personer bara i undantagsfall ska dömas till en frihetsberövande påföljd.

Av utredningen framgår inte hur många barn och unga som i framtiden kan komma att dömas till fängelse, men utredningen uppskattar att det handlar om ungefär samma antal barn och unga som i dag döms till sluten ungdomsvård. År 2020 utgjorde sluten ungdomsvård huvudpåföljden i 65 domslut (dir.

8 Som ett alternativ föreslår utredningen att påföljden sluten ungdomsvård behålls. Eftersom det finns en majoritet i riksdagen för utredningens huvudförslag, koncentreras den aktuella texten på huvudförslaget. Föresättningsvis används "utredningen" för SOU 2023:44, såvida inget annat anges.

2021:99 s. 4), vilket är i linje med att i genomsnitt 70 ungdomar varje år, mest pojkar, döms till sluten ungdomsvård (Pettersson 2023).

Eftersom utredningens slutsats är att ungdomsfängelser ska inrättas, föreslås att Kriminalvården ska ta över verkställigheten av straffet. I utredningen resoneras det om vilken myndighet – Statens institutionsstyrelse eller Kriminalvården – som framöver bör ansvara för de barn och unga som döms till fängelse. Ett skäl som lyfts fram är att Kriminalvården har erfarenhet av att verkställa straff, liksom att Kriminalvården i dag ansvarar för verkställandet av påföljden ungdomsovervakning (prop. 2019/20:118). Samtidigt betonas att verkställigheten på de framtida ungdomsfängelserna i Kriminalvårdens regi, i flera avseenden, behöver anpassas till barns och ungas behov, särskilt då verkställigheten tänks motsvara den för sluten ungdomsvård. Det framhålls också att Kriminalvården – till skillnad från Statens institutionsstyrelse – inte är en myndighet med vårduppdrag. Eftersom det betyder att olika anpassningar behöver genomföras, betonas att Kriminalvården behöver mer resurser för att klara av uppdraget att verkställa fängelsestraff för de mellan 15–17 år.

När Kriminalvården framöver får uppdraget att verkställa de fängelsestraff som barn och unga döms till, är utredningen också tydlig med att dessa ungdomar ska avtjäna sina straff åtskilda från fängelsedömda vuxna. Därför ska barn och unga placeras på så kallade ungdomsavdelningar samt att en förflyttning som huvudregel kan ske till en vanlig avdelning, för vuxna, efter att en ungdom blivit myndig.

Med förslaget följer också att barn och unga som i framtiden döms till fängelse – till skillnad mot i dag – får tillgång till villkorlig frigivning. Tanken är att villkorlig frigivning ger bättre möjligheter att på ett strukturerat vis ordna den unges utslussning. För att bättre säkra övergången mellan institution och frihet så föreslås vissa stödfunktioner för de barn och unga som döms till fängelse. Bland annat ska en koordinator utses för barn som avtjänar ett fängelsestraff som ska ha regelbunden kontakt med barnet under verkställigheten och koordinatören ska också fylla en funktion under den villkorliga frigivningen genom att exempelvis se till att den unge uppfyller villkoren för frigivningen. Emellertid gäller de nu nämnda aspekterna endast för de som är under arton år vid verkställigheten av fängelsestraffet och dessa stödfunktioner gäller endast för de som är under arton år vid tiden för den villkorliga frigivningen. Med tanke på att det i dag förefaller finnas tecken på att även de som blir myndiga under verkställigheten behöver stöd av olika slag för att minska risken för återfall (Pettersson 2023), kan det uppfattas som en brist med förslaget att några särskilda insatser inte tänks göras för den här gruppen. I praktiken kommer också en stor andel av de mellan 15–17 år som döms till fängelse att bli myndiga under verkställigheten, vilket betyder att dessa nya inslag för att minska risken för återfall – som huvudregel – inte kommer att gälla för dem.

Skälen till att inrätta ungdomsfängelser

Ett framträdande – rentav det bärande – argument att inrätta ungdomsfängelser är samhällsskyddet. Utredningen genomsyras av detta perspektiv då argumentet genomgående återkommer, vilket också är ett eko av utredningsdirektivet (dir. 2021:99). Det samhällsskydd som uttryckligen och som framför allt lyfts fram är vikten av att hindra rymningar, fritagningsförsök samt att skydda andra intagna och personal, liksom att fängelsestraff skapar en verkställighet som tillgodoser kravet på trygghet för brottsoffer och samhället i övrigt (SOU 2023:44 s. 18–19, 276). Samhällsskyddet, såsom det formuleras i utredningen, får alltså uppfattas som ett direkt uttryck för argument om (o)trygghet, som har blivit påtagligt närvarande i samtida frågor om brott och straff (se bland annat Sahlin Lilja 2021, 2018; Hermansson 2018; Andersson 2010).

Även andra skäl lyfts fram, men som inte är lika frekvent återkommande. Det handlar framför allt om att förekomsten av illegala skjutvapen och sprängmedel har ökat och att det dödliga skjutvapenvåldet har ökat, som ofta kan kopplas till kriminella nätverk. I linje med det påpekar utredningen att barn och unga som växer upp i områden där kriminella nätverk har inflytande, löper en ökad risk att involveras i organiserad brottslighet. Utredningen framhåller att det finns tecken på att barn och unga involveras i kriminella nätverk, exempelvis genom att barn och unga rekryteras för att begå grova våldsbrott. Men det förekommer också att unga personer – för att visa sig pålitliga och att klättra i hierarkin – åtar sig uppdrag att döda. Vidare betonar utredningen att ungdomsbrottsligheten visserligen minskar, men att den grupp som begår brott, begår fler och grövre brott.

Ett annat argument är att inrättandet av ungdomsfängelser skulle renodla den verksamhet som Statens intuitionstyrelse bedriver till att endast avse vård. Eftersom det är kö till den tvångsvård som myndigheten bedriver, skulle borttagandet av slutna ungdomsvård frigöra platser. Samtidigt skulle systemet bli mer renodlat om Kriminalvården ansvarade för verkställandet av straff.

Härutöver framhåller utredningen ytterligare skäl till att inrätta ungdomsfängelser. Under en längre tid har flera generella straffskärpningar genomförts för olika brottstyper, vilket i kombination med framtida lagändringar, troligen kommer resultera i längre strafftider också för de mellan 15–17 år. Detta talar, enligt utredningen, i sig mot att behålla påföljden slutna ungdomsvård. Om strafftiderna blir längre för denna åldersgrupp, behöver dessutom övergången mellan institution och frihet förändras. Med ett fängelsestraff kommer också möjligheten till villkorlig frigivning, vilket saknas vid slutna ungdomsvård. Enligt utredningen erbjuder villkorlig frigivning en bättre möjlighet till utslussning till samhället än den från slutna ungdomsvård. Det finns också möjligheter att tydligare följa upp en ungdom under tiden för den villkorliga frigivningen. Emellertid går det att fundera över om dessa argument inte är en bieffekt av att

ungdomsfängelser införs och *att* förutsättningarna att döma 15–17-åringar till fängelse förändras, snarare än skäl till att ungdomsfängelser bör inrättas.⁹

Från statens vänstra hand till statens högra hand?

Om vi återvänder till Bourdieu och statens två händer, kan frågan väckas om förslaget att inrätta ungdomsfängelser skulle kunna utgöra ett exempel på att en verksamhet har flyttats från att (huvudsakligen) ha hanterats inom statens vänstra hand till att hanteras inom statens högra hand. Det är nämligen inte helt givet att förslaget om ungdomsfängelser kan uppfattas på det viset.

Något som talar mot att en sådan övergång sker när förslaget blir verklighet, är att 15–17-åringar som i dag begår allvarliga brott och som döms till sluten ungdomsvård är föremål för ett slags inkapacitering. Om dessa barn och unga i framtiden i stället placeras i ungdomsfängelser, handlar det egentligen bara om att en typ av inkapacitering ersätter en annan. Det synsättet stärks av att utredningen betonar att verkställigheten av fängelsestraffet vid de ungdomsfängelser som Kriminalvården ska bedriva, är tänkt att motsvara den som sker inom ramen för sluten ungdomsvård. Dessutom är det avgörande när påföljden sluten ungdomsvård döms ut, straffvärdet för den brottslighet som den unge döms för, inte ett eventuellt behov av vård eller behandling. Därför skulle det kunna hävdas att bedömningen är snarlik den som domstolen gör när ett fängelsestraff döms ut och ett eventuellt vårdbehov får i sådana fall tillgodoses inom ramen för verkställigheten – oavsett vilken myndighet som ansvarar för verkställigheten.

Visserligen ligger det något i att förslaget innebär att en form av inkapacitering ersätter en annan, men det finns tecken på att det innebär ett förändrat (ideologiskt) synsätt. Förslagets grundtankar vilar som sagt tungt på argument om samhällsskydd. Det står i kontrast till grundtanken bakom påföljden sluten ungdomsvård, som i stället bygger på en syn att brottslighet hos barn och unga snarast är ett tecken på att de är i behov av vård, behandling eller sociala insatser (prop. 1997/98:96). Samtidigt är det inte bara den unges individuella behov av dylika insatser som är av grundläggande betydelse, det är också viktigt utifrån ett samhällsperspektiv att unga som begår brott får nödvändig hjälp så att de inte återfaller i brott (prop. 1997/87:96; prop. 2010/11:107). Annorlunda uttryckt: (verkställigheten av) påföljden sluten ungdomsvård bygger alltså inte primärt på argument om samhällsskydd utan i första hand på behovet av vård, behandling och andra lämpliga insatser. Detta intryck stärks också av att just Statens institutionsstyrelse ansvarar för verkställigheten. Statens institutionsstyrelse ansvarar också för barn och unga som omhändertas enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, som är en socialpolitisk lagstiftning som utgår från att det finns ett behov av vård eller behandling.

9 Petterson (2023) menar exempelvis att villkorlig frigivning innebär en ökad repression för denna åldersgrupp då det innebär längre straff och att den förlängda strafftiden utgörs av villkorlig frigivning.

Kombinationen av det ovan beskrivna förändrade (ideologiska) synsätt och att inkapaciteringen framöver sker i fängelsemiljö, tyder på att det faktiskt är fråga om en övergång från statens vänstra hand till statens högra hand.

Avslutande reflektioner

Ambitionen med den här utforskande texten har varit att försöka placera förslaget att inrätta ungdomsfängelser i en samtida tidskapsel, bland annat genom att uppmärksamma den nutida politiska retoriken. I texten har reflekterats över att förslaget innebär en förändrad syn vad gäller barn och unga som begår allvarliga brott, samtidigt som förslaget snarast kan uppfattas som en kulmen på en längre tids utveckling i frågor om brott och straff och huruvida socialpolitisk eller straffrättslig lagstiftning bör användas i förhållande till barn och unga som begår – eller riskerar att begå – brott. Texten avslutas nu med några reflektioner om framtida farhågor med förslaget att inrätta ungdomsfängelser.

Även om utredningen betonar att verkställigheten förbli densamma som inom sluten ungdomsvård, finns det vissa risker med ungdomsfängelser. Exempelvis kan frågan väckas om förslagets träffsäkerhet. Det förefaller så att ungdomsfängelser inrättas brett för barn och unga som begår allvarliga brott, när det framstår så att det är en förhållandevis liten andel omyndiga lagöverträdare som begår den typen av brottslighet. En risk med förslaget är att också andra grupper av barn än den tänkta kommer att dömas till fängelse. En annan avgörande fråga blir om Kriminalvården i tillräckligt hög grad kan anpassa verkställigheten så att den tillgodoser de särskilda behov som barn och unga har i form av exempelvis skolgång. Ytterligare en avgörande aspekt är den kompetensutveckling som, enligt utredningen, behöver ske inom Kriminalvården för att kunna hantera barn och unga på ett adekvat vis. Dessutom finns en risk att en inte obetydlig andel av de barn och unga som i framtiden döms till fängelse kommer att bli myndiga under verkställigheten och därför inte omfattas av de särskilda insatser som är tänkta att införas för att förbättra övergången mellan institution och frihet. Vidare innebär förslaget om ungdomsfängelser en ökad grad av repression. Det bör därför nämnas att det finns visst forskningsstöd för att ökad repression, särskilt frihetsberövande påföljder, i förhållande till unga lagöverträdare kan ha en kontraproduktiv effekt eftersom risken för återfall ökar (se exempelvis SOU 2018:85).

En sista farhåga som bör lyftas är att balansen mellan en effektiv inkapacitering (samhällsskyddet och säkerhet) och den unges individuella behov av vård och behandling. Det finns då en risk att det – på ett övergripande plan – uppstår en intressekonflikt mellan respekten för det individuella behovet av vård och behandling, för att minska risken för återfall, och den verkställande myndighetens behov av effektivitet. I slutna institutioner, som i en fängelsemiljö, finns då en risk att behovet av säkerhet och förutsebarhet inom institutionen trumfar individanpassade åtgärder (se exempelvis Bedau 1982). Det finns därför en grundad farhåga att barn och unga som döms till fängelse riskerar att inte få

den vård, behandling och insatser som de är i behov av, vilket kan komma att påverka återfallsrisken negativt på både individ- och gruppnivå.

Avslutningsvis ska sägas att den här texten har lyft vissa kritiska perspektiv. Det bör därför understrykas att gängbrottslighet, liksom barns och ungas involvering i brottslighet är ett allvarligt samhällsproblem. För att komma till rätta med den typen av brottslighet krävs att en bred palett av åtgärder används; åtgärder som är effektiva och som förses med tillräckliga resurser från statens sida. Framtiden får utvisa om förslaget att inrätta ungdomsfängelser – som ökar graden av repressionen gentemot barn och unga och som är resurskrävande – är verkningsfullt eller om det tvärtom är kontraproduktivt. Mycket talar nämligen för det sistnämnda.

Populärvetenskaplig sammanfattning

Frågor om brott och straff har under de senaste åren blivit heta. Väljarna listar sådana frågor bland de allra viktigaste. De politiska partierna tycker också att brott och straff är ett mycket viktigt område. Därför kommer många politiska förslag om att förändra olika lagar och regler, som oftare motiveras med ett hårdare språk. I närtid har många av de här förslagen allt oftare kommit att handla om barn och unga som begår brott eller som riskerar att begå brott. Ett sånt förslag handlar om att införa ungdomsfängelser, alltså särskilda avdelningar på ett fängelse för barn mellan 15–17 som begår allvarliga brott. I dag döms barn i den åldern inte så ofta till fängelse, utan för det mesta döms de i stället till något som kallas för slutna ungdomsvård. Det här kapitlet tittar därför närmare på vad förslaget om ungdomsfängelser skulle betyda. Texten funderar därför över olika frågor, exempelvis: Varför kan ungdomsfängelser sägas signalera en förändring när det gäller hur barn som begår brott hanteras? På vilket sätt är förslaget om ungdomsfängelser bara höjdpunkten av en politisk utveckling som pågått under en längre tid? Varför kan förslaget om ungdomsfängelser sägas passa väl i hur det politiska samtalet ser ut här och nu? Och vilka risker finns det med att låsa in barn i fängelser?

Källförteckning

Offentligt tryck

- Prop. 1987/88:120 *Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*
- Prop. 1997/98:96 *Vissa reformer av påföljdssystemet*
- Prop. 2010/11:107 *Förbättrad utslussning från slutna ungdomsvård*
- Prop. 2019/20:118 *Ungdomsövervakning*
- Prop. 2022/23:1 *Budgetpropositionen för 2023*
- Prop. 2022/23:64 *En sänkt åldersgräns för öppna insatser till barn utan vårdnadshavarens samtycke*
- Prop. 2022/23:78 *Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott*
- Prop. 2023/24:112 *Åtgärder för tryggare bostadsområden*
- SOU 2014:63 *Organiserad brottslighet – förfälts- och underlåtenhetsansvar, kvalitationsgrunder m.m.*
- SOU 2018:85 *Slopad straffrabatt för unga myndiga*
- SOU 2023:60 *Utökade möjligheter att använda preventiva tvångsmedel 2*
- SOU 2023:69 *Ökat informationsflöde till brottsbekämpningen – en ny huvudregel*
- SOU 2023:44 *En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga*
- SOU 2024:14 *Arbetslivskriminalitet – myndighetssamverkan, en gemensam tipsfunktion, lärdomar från Belgien och gränsöverskridande arbete*
- SOU 2024:30 *En statlig ordning med brottsförebyggande åtgärder för barn och unga*
- SOU 2024:39 *Skärpta regler om ungdomsövervakning och straffreduktion för unga*
- SOU 2024:48 *Ett ändamålsenligt samhällsskydd. Vissa reformer av straff- och straffverkställighetslagstiftningen. Volym 1*
- Dir. 2021:99 *En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga*
- Dir. 2023:85 *En översyn av de osjälvtändiga brottsformerna*
- Dir. 2023:102 *Utökade möjligheter att använda tvångsmedel mot barn och unga*
- Dir. 2023:112 *Skärpta regler för unga lagöverträdare*
- Dir. 2023:160 *Stärkt barnrättsperspektiv i LVU och en översyn av grunderna för vård*
- Dir. 2023:143 *Polisens beredskap*
- Motion 2017/18 *Utökat samarbete mellan polis och militär, Mikael Cederbratt (M) m.fl.*
- Motion 2020/21:3271 *Insatser för unga som begår brott, Johan Pehrson (L) m.fl.*
- Motion 2021/22:4031 *Så får vi ordning på Sverige – Brottsbekämpning, Ulf Kristersson (M) m.fl.*

Övrigt offentligt material

- Ju2023/02157 *Uppdrag att förbereda inrättandet av särskilda enheter för unga i åldern 15-17 år inom Kriminalvården*. Justitiedepartementet, Regeringsbeslut 2023-09-28.
- Ju2023/02208 *Uppdrag till Polismyndigheten och Försvarsmakten om fördjupat samarbete*. Justitiedepartementet, Regeringsbeslut 2023-10-15.
- Regeringens skrivelse 2023/24:67 *Motståndskraft och handlingskraft – en nationell strategi mot organiserad brottslighet*

Litteratur

- Andersson, Robert (2002). *Kriminalpolitikens väsen*. Doktorsavhandling. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Andersson, Robert (2010). Tryggare kan ingen vara. En svensk kriminalpolitik för 2000-talet. I Torbjörn Hjort, Philip Lalander och Roddy Nilsson (red.), *Den ifrågasatte medborgaren. Om utsatta grupperns relation till välfärdssystemet* (s. 141-163). Växjö: Linnéuniversitetet.
- Andersson, Robert och Nilsson, Roddy (2017). *Svensk kriminalpolitik*. 2 upplagan. Stockholm: Liber.
- Barker, Vanessa (2013). Nordic Exceptionalism revisited: Explaining the paradox of a Janus-faced penal regime, *Theoretical Criminology*, 17(1), 5-25.
- Barker, Vanessa (2018). *Nordic Nationalism and penal order: Walling the Welfare State*. London och New York: Routledge.
- Barker, Vanessa och Smith, Peter Scharff (2021). This is Denmark: Prison Islands and the Detention of Immigrants. *British Journal of Criminology*, 61(6), 1540-1556.
- Beckley, Amber, Gerell, Manne och Kardell, Johan (2022). En inrutad studie av brott och områden – i ljuset av forskning om utländska bakgrund och brottslighet i Sverige. I Amir Rostami och Jerzy Sarnecki (red.), *Det svenska tillståndet: En antologi om brottsutvecklingen i Sverige* (s. 23–62). Lund: Studentlitteratur.
- Bedau, Adam Hugo (1982). Prisoners' Rights. *Criminal Justice Ethics*, 1(1), 26–41.
- Boréus, Kristina (2021). *Migrants and natives – 'them' and 'us': Mainstream and radical right political rhetoric in Europe*. London: SAGE.
- Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1987). The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *Hastings Law Journal*, 38(5), s. 814-853.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1994). Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic Field. *Sociological Theory*, 12(1), s. 1-18.

- Bourdieu, Pierre (1996). *The state nobility – elite schools in the field of power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1998a). *Acts of resistance. Against the myth of our time*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1998b). On the fundamental ambivalence of the state. *Polygraph*, 10, 21-32.
- Bourdieu, Pierre (1999). The Abdication of the State. I Bourdieu et al (red.), *The weight of the world. Social suffering in contemporary society* (s. 181-188). Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (2000). *Pascalian Meditations*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (2014). *On the State: Lectures at the College de France 1989-1992*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre och Wacquant, Loïc (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Brown, Jessica Autumn (2016). Running on fear: Immigration, race and crime framings in contemporary GOP presidential debate discourse. *Critical Criminology*, 24(3), 315-331.
- Brå (2019). *Nordiska studier om brottslighet bland personer med utländsk och inhemsk bakgrund. En kartläggande litteraturöversikt av publicerad forskning och statistik 2005-2019*. PM. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2020). *Dödligt våld i den kriminella miljön 2005–2017*. Rapport 2020:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2021a). *Dödligt skjutvapenvåld i Sverige och andra europeiska länder. En jämförande studie av nivåer, trender och våldsmetoder*. Rapport 2021:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2021b). *Misstänkta för brott bland personer med inrikes respektive utrikes bakgrund*. Rapport 2021:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2023a). *Utredning och upplärning av dödligt våld i kriminell miljö*. Rapport 2023:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2023b). *Misstankar mot tidigare misstänkta personer. En statistisk analys av utvecklingen 2001–2021*. Kortanalys 2/2023. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2023c). *Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde*. Rapport 2023:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2023d). *Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2022*. Kriminalstatistik. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bäckman, Olof, Estrada, Felipe, Nilsson, Anders och Shannon, David (2013). *Unga och brott i Sverige: underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Eribon, Didier (2018). *Tillbaka till Reims*. Stockholm: Verbal förlag.
- Estrada, Felipe (2019). Youth and crime in a welfare state. Trends, inequalities and societal response. I Johannes Lunneblad (red.), *Policing schools: School violence and the juridification of youth* (s. 33-51). Schweiz: Springer.

- Franko, Katja (2020). *The crimmigrant other. Migration and penal power*. London and New York: Routledge.
- Granath, Sven (2022). Gäng och skjutningar. I Felipe Estrada, Janne Flyghed och Anders Nilsson (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten* (s. 79-114). 5 upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Heber, Anita (2023). Stranger danger: The Political Debate on Crimmigrants. *Critical criminology*, 31(3), 859-878.
- Hermansson, Klara (2018). Den svenska tryggheten. En studie av en kriminalpolitisk symbol. *Sociologisk forskning*, 55(2-3), 170-202.
- Hermansson, Klara (2019). *Symbols and emotions in Swedish crime policy discourse*. Doktorsavhandling. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Hermansson, Klara (2023). Emotional expressions in the Swedish discourse on crime. A comparison of the 2018 Moderate and Social Democratic election campaigns. *Sociologisk forskning*, 60(1), 33-55.
- Hörnqvist, Magnus (2021). *The Pleasure of Punishment*. Abingdon: Routledge.
- Pettersson, Tove (2022). Utländsk bakgrund och ungdomsbrottslighet. I Felipe Estrada, Janne Flyghed och Anders Nilsson (red.), *Den svenska ungdomsbrottsligheten* (s. 201-227). 5 upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, Tove (2023). *Tuffa tag och tillit: En rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till slutet ungdomsvård*. Rapport 2023:9. Stockholm: Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi.
- Riksrevisionen (2024). *SiS särskilda ungdomshem – brister i statens tvångsvård av barn och unga*. RiR 2024:7. Stockholm: Riksdagstryckeriet.
- Sahlin Lilja, Hanna (2018). "Otrygghet" i politisk kommunikation – en begreppslig analys och jämförelse av 1970- och 2010-talen. *Nordisk Tidskrift för Kriminologisk forskning*, 105(2), 170-190.
- Sahlin Lilja, Hanna (2021). *The Emergence, Establishment and Expansion of Fear of Crime Research in Sweden*. Doktorsavhandling. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Sarnecki, Jerzy (2021). Comment on Kärholm et al. "Designing the Swedish Crime Harm Index: and Evidence-Based Strategy". *Cambridge Journal of Evidence-Based Policing* 5(1-2), 76-90.
- Sarnecki, Jerzy (2022). Våldsutvecklingen i Sverige. I Amir Rostami och Jerzy Sarnecki (red.), *Det svenska tillståndet: En antologi om brottsutvecklingen i Sverige* (s. 23-62). Lund: Studentlitteratur.
- Sivertsson, Fredrik, Nilsson, Anders, och Bäckman, Olof (2021). Participation and frequency in criminal convictions across 25 successive birth cohorts: Collectivity, polarization, or convergence? *Justice Quarterly* 38(6), 995-1018.
- Sivertsson, Fredrik, Nilsson, Anders och Estrada, Felipe (2022). Färre men värre? En kohortanalys av lagförd våldsbrottslighet bland unga män födda 1985-1999. I Amir Rostami och Jerzy Sarnecki (red.), *Det svenska tillståndet*

- det: En antologi om brottsutvecklingen i Sverige* (s. 98–123). Lund: Studentlitteratur.
- Smith, Peter Scharff (2023). 'Toxic masculinity' og straffepolitik – om den politiske brug af retsfølelsen og konsekvenserne for det danske samfund. *Social Kritik* 160/2023, 19–25.
- Svensson, Robert & Oberwittler, Dietrich (2021). Changing routine activities and the decline of youth crime: A repeated cross-sectional analysis of self-reported delinquency in Sweden, 1999–2017. *Criminology*, 59(2), 351–386.
- Tham, Henrik (2022). *Kriminalpolitik: brott och straff i Sverige sedan 1965*. 2 upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Thyrén, Johan C.W. (1910). *Principerna för en strafflagsreform I. Straffets sociala uppgift. Straffsystemet*. Lund: Gleerup.
- Todd-Kvam, John (2019). Bordered penal populism: When populism and Scandinavian exceptionalism meet, *Punishment and Society*, 21(3), 295–314.
- Vasiljevic, Zoran, Svensson, Robert och Shannon, David (2020). Immigration and crime: A time-trend analysis of self-reported crime in Sweden, 1999–2017. *Nordic Journal of Criminology*, 21(1), 1–10.
- Wacquant, Loïc (1993). From ruling class to field of power: An interview with Pierre Bourdieu on la noblesse d'état. *Theory, Culture and Society*, 10(3), 19–44.
- Wacquant, Loïc (2004). Pointers on Pierre Bourdieu and Democratic Politics. *Constellations*, 11(1), s. 3–15.
- Wacquant, Loïc (2009). *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham och London: Duke University Press.
- Wacquant, Loïc (2014). Marginality, ethnicity and penalty in the neo-liberal city: an analytic cartography. *Ethnic and Racial Studies*, 37(10), 1687–1711.
- Westfelt, Lars (2022). Den svenska våldsbrottsligheten i ett europeiskt perspektiv. I Amir Rostami och Jerzy Sarnecki (red.), *Det svenska tillståndet: En antologi om brottsutvecklingen i Sverige* (s. 63–96). Lund: Studentlitteratur.
- Övrigt
- Aftonbladet (2018). *Åkesson: "Militären ska kunna gå in i förorter vid upplopp"*. 2018-01-17. Elektronisk. Tillgänglig: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/ngwBgd/akesson-militaren-ska-kunna-ga-in-i-fororter-vid-upplopp> [Besökt 2024-03-26].
- Aftonbladet (2019a). *KristerSSon säger nej till soldater i förorter*. 2019-07-17. Elektronisk. Tillgänglig: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/samhalle/a/ddmjnw/kristerSSon-sager-nej-till-soldater-i-fororter> [Besökt 2024-03-26].
- Aftonbladet (2019b). *Justitieministern efter mordet i Malmö: "Fega och avskyvärda odjur"*. 2019-08-27. Elektronisk. Tillgänglig: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/P9qw07/justitieministern-efter-mordet-i-malmo-fega-och-avskyvarda-odjur> [Besökt 2024-03-26].
- Aftonbladet (2023). *S-kravet: Sätt in militären mot våldsvågen*. 2023-09-28. Elektronisk. Tillgänglig: <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/4oeRme/>

- uppgifter-socialdemokraterna-vill-satta-in-militaren-mot-gangen [Besökt 2024-03-26].
- Liberalerna (2024). *Gängkriminalitet*. Elektronisk. Tillgänglig: <https://www.liberalerna.se/politik/gangkriminalitet> [Besökt 2024-03-26].
- Moderaterna (2020). *10 mönsterbrytande reformer för att stoppa gängen*. 2020-09-17. Elektronisk. Tillgänglig: <https://moderaterna.se/nyhet/10-monsterbrytande-reformer-att-stoppa-gangen/> [Besökt 2024-03-26].
- Moderaterna (2022). *Så får vi ordning på Sverige – Moderaternas valmanifest 2022*. Elektronisk. Tillgänglig: https://moderaterna.se/app/uploads/2022/08/moderaternas_valmanifest_2022_webversion.pdf [Besökt 2024-03-26].
- Omni (2023). *M, S och SD eniga om att diskutera militär hjälp*. 2023-09-29. Elektronisk. Tillgänglig: <https://omni.se/m,-s-och-sd-eniga-om-att-diskutera-militar-hjalp/a/RGe4RO> [Besökt 2024-03-26].
- Socialdemokraterna (2023). *De kriminella gängen ska knäckas och nyrekryteringen stoppas*. 2023-11-01. Elektronisk. Tillgänglig: <https://www.socialdemokraterna.se/download/18.4541e3ad18bf09bfeed23d6/1701078936846/11.%20De%20kriminella%20ga%CC%88ngen%20ska%20kna%CC%88ckas%20och%20nyrekryteringen%20ska%20stoppas.pdf> [Besökt 2024-03-26].
- SR (2017). *M-förslag: Sätt in militär i förorten*. 2017-10-19. Elektronisk. Tillgänglig: <https://sverigesradio.se/artikel/6802373> [Besökt 2024-03-26].
- SvD (2023). *SD: Undersök om militär kan stötta polisen*. 2023-09-19. Elektronisk. Tillgänglig: <https://www.svd.se/a/EQALxK/sd-undersok-om-militar-kan-stotta-polisen> [Besökt 2024-03-26].
- SVT (2020). *Löfven: Gängkriminalitet "ett gift" i samhället*. 2020-09-07. Elektronisk. Tillgänglig: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/lofven-gangkriminalitet-ett-gift-i-samhallet> [Besökt 2024-03-26].
- SVT (2021). *Moderaterna: "Gängen rekryter barnsoldater"*. 2021-08-04. Elektronisk. Tillgänglig: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/gangen-rekryter-barnsoldater> [Besökt 2024-03-26].
- Övferbeck, Johanna, MP (2020). *Särskild debatt om den organiserade gängkriminaliteten*, anförande 9, Riksdagen 2020-09-16. Elektronisk. Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/webb-tv/video/sarskild-debatt/sarskild-debatt-om-den-organiserade_h8c120200916sd/ [Besökt 2024-03-26].